

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Анотація. В статті проаналізовано особливості закордонного розвитку фермерських господарств як складової аграрного підприємництва. Відмічається унікальний характер становлення вітчизняного фермерства як складової аграрного виробництва. Проаналізовано сучасні проблеми розвитку фермерських господарств з урахуванням закордонного досвіду їхнього вирішення.

Ключові слова: фермерські господарства, аграрне виробництво, підприємницька діяльність, закордонний досвід.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку вітчизняного аграрного сектору характеризується посиленням ролі малих виробничих форм, особливо тих, що передбачають використання власного ресурсного потенціалу для забезпечення конкурентоспроможного функціонування господарської одиниці. В цьому аспекті особливого значення набувають питання підвищення рівня ефективності фермерських господарств як специфічної складової вітчизняного аграрного підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відмітити, що окремі аспекти конкурентоспроможного розвитку вітчизняного фермерства знайшли своє відображення в працях В.К. Збарського, М.Ф. Кропивка, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, Т.І. Яворської та ін. Проте, на нашу думку, потребують подальшого вивчення питання забезпечення ефективного функціонування фермерських господарств України з урахуванням сучасних тенденцій щодо подальшої лібералізації вітчизняної економічної моделі та необхідності адаптації аграрного сектору до європейських стандартів.

Цілі статті. Метою статті є оцінка перспектив розвитку вітчизняного фермерства з урахуванням практичного закордонного досвіду функціонування даної складової аграрного підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи перспективи та можливі напрямки практичного запровадження зарубіжного досвіду стимулювання розвитку суб'єктів аграрного підприємства, зокрема фермерських господарств, необхідно, на нашу думку, враховувати наступні обставини.

1. Фермерські господарства є складовою системи аграрного виробництва, причому їхня виробничо-господарська діяльність потребує державної підтримки в організаційному, ресурсному та нормативно-правовому аспектах.

2. Заходи державної підтримки фермерських господарств є частиною загальнодержавних програм розвитку національної економіки, що має відповідати певним цілям, як тактичного, так і стратегічного характеру.

3. Вітчизняні фермерські господарства створювалися певною мірою штучно, в процесі ліквідації системи великотоварного сільськогосподарського виробництва, яка базувалася на підприємствах колгоспно-радгоспного типу.

4. Адаптація зарубіжного досвіду в сфері забезпечення ефективної економічної діяльності фермерських господарств має не тільки базуватися на прикладах передового досвіду розвинених країн, але й враховувати вітчизняну специфіку розвитку аграрної галузі та пов'язаних із цим соціально-економічних процесів.

Аналізуючи особливості зарубіжного досвіду розвитку фермерських господарств, слід відзначити важливу роль державних інститутів, що забезпечують ефективне функціонування суб'єктів малого аграрного підприємництва шляхом реалізації системи нормативно-правових та організаційних заходів з метою підвищення їхнього рівня конкурентоспроможності.

Позитивний досвід напрацьовано в даному аспекті у Польщі, де реалізується цілий комплекс програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств, як невід'ємної складової аграрного сектору. Як зазначає Т.І. Яворська, в основу підтримки сільського господарства та розвитку сільських територій закладаються наступні принципи: підтримка конкурентоспроможності сільського господарства; підтримка природного середовища та сільських районів; забезпечення якості життя в сільських районах за умов диверсифікації сільської економіки; стратегія лідерства[10].

Дані принципи дозволяють ідентифікувати загальну мету заходів державної підтримки як забезпечення функціонування галузі на засадах сталого розвитку, що передбачає розвиток суспільства, який не тільки задовольняє потребам наявних учасників соціально-економічних відносин, але й має задовольняти відповідні потреби і для майбутніх поколінь. Практична реалізація в системі аграрного сектору економіки положень даної концепції є характерною рисою усіх розвинених країн сучасності і передбачає, серед іншого, формування механізму соціальної відповідальності бізнесу, зокрема фермерських господарств. Однією з невід'ємних складових соціально відповідального бізнесу є екологічний аспект, а саме забезпечення відтворення природних ресурсів, а також виробництво екологічних видів продукції.

Обов'язковими складовими організації екологічного виробництва сільськогосподарської продукції є не тільки жорсткий контроль за дотриманням технологій, але й необхідне інформаційне забезпечення економічної діяльності аграріїв, що для вітчизняного малого бізнесу є надзвичайно актуальним. Водночас необхідно відзначити, що ведення екологічного сільського господарства має як сильні сторони, так і створює для аграріїв певні ризики, пов'язані із особливостями технології та нерозвиненістю системи збуту даного виду сільськогосподарської продукції (табл.1).

Аналіз переваг та недоліків екологічного сільського господарства

Польщі*

Найменування груп	Переваги	Недоліки
Соціальні	низький рівень забрудненості навколишнього природного середовища	відсутність впевненості споживачів у якості екологічної сільськогосподарської продукції
Технологічні	низький рівень використання засобів хімізації	короткий термін зберігання
Організаційно-економічні	переважання сімейних господарств із малою й середньою площею земельних угідь, високий рівень забезпеченості трудовими ресурсами в сільському господарстві, низька заробітна плата, конкурентоспроможні ціни на вироблені в Польщі екологічні продукти харчування на ринках інших країн Євросоюзу, біологічна різноманітність та якість, попит серед європейських споживачів	висока собівартість виробництва екологічної сільськогосподарської продукції, фрагментація попиту і пропозиції, недостатньо розвинута мережа дистрибуції,

*Джерело узагальнення автора

В цілому необхідно відзначити, що як фінансова, так і матеріально-технічна, організаційно-правова чи інші види урядової підтримки аграріїв мають надаватися в межах певних програм з метою стимулювання економічної діяльності сільгоспвиробників у необхідних напрямках. При цьому доцільним є стимулювання аграріїв до створення інтегрованих об'єднань кооперативно-корпоративного типу, участь в яких дозволяє консолідувати ресурсний потенціал, забезпечуючи при цьому підвищення рівня конкурентоспроможності конкретного господарства.

Як зазначає професор економіки Мадридського університету В. Гутьєррес, аналізуючи роль кооперації в системі аграрного підприємництва, кооперативи являють собою порятунок для малих і середніх

сільськогосподарських виробників. Їхня діяльність дозволяє не тільки зменшити затрати на переробку сільськогосподарської продукції, а й уникати негативного впливу дрібних посередників-перекупників, а також утримувати закупівельні ціни на прийнятному рівні[4].

Особливо актуальним є європейська практика кооперативного будівництва саме для країн із постплановою економікою, де забезпечення ефективного функціонування кооперативних організацій як повноцінних складових ринкового механізму, що базується на конкурентній боротьбі, потребує відповідних заходів з боку держаних інститутів. Позитивним прикладом в даному аспекті може служити політика стимулювання кооперативного руху в аграрному секторі, що здійснює Міністерство сільського господарства Республіки Казахстан.

Як зазначив міністр сільського господарства Республіки Казахстан Асилжан Мамитбеков, для нас дуже важливо створити системні заходи, для того, щоб фермерам було вигідно об'єднуватися. Ці процеси мають відбуватися знизу, оскільки багато в чому об'єднуватися вигідно[3]. В цьому аспекті урядовим законопроектом "Про кооперацію", що винесено на розгляд Парламенту Республіки Казахстан, встановлюється пріоритет кооперативних організацій перед індивідуальними фермерами в плані отримання державної допомоги. Метою даного законопроекту є визначення усіх видів сільськогосподарських кооперативів як комерційних юридичних осіб в організаційно-правовій формі виробничого кооперативу [6].

В цілому текст законопроекту не містить значних відмінностей між казахськими та вітчизняними кооперативними організаціями, базовими принципами залишаються демократичність в управлінні та контролю діяльністю, відкритий та добровільний характер членства в кооперативі, а також задоволення потреб членів як основна мета діяльності. Заслуговує на увагу запропонована авторами законопроекту обов'язкова процедура аудиту господарської діяльності для сільськогосподарських кооперативів.

Для цього кожен кооператив буде зобов'язаний вступити у ревізійну спілку сільськогосподарських кооперативів. При цьому, як говориться в завершенні до проекту закону, на початковому етапі затрати на проведення внутрішнього аудиту на 50% мають компенсуватися за рахунок бюджетних коштів. На нашу думку, запровадження даної практики для фермерських господарств України на даному етапі є проблематичним, оскільки, з одного боку, держава не має відповідних коштів для компенсації затрат кооперативних об'єднань, а водночас фермерська спільнота негативно реагуватиме на адміністративно-примусові заходи щодо прискорення темпів кооперативного будівництва.

Аналізуючи шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних фермерських господарств, необхідно відмітити, що одним з важливих невіршених питань є диверсифікація виробництва для даної організаційно-правової категорії. Виділяються наступні аспекти диверсифікації господарської діяльності фермерських господарств, враховуючи практичний європейський досвід.

1. Диверсифікація як процес послаблення залежності від результатів сільськогосподарської діяльності.
2. Диверсифікація як один з елементів підвищення рівня підтримки фермерів.
3. Диверсифікація як індикатор сільського розвитку.
4. Диверсифікація як стимул до виробництва різноманітних товарів, речей, послуг і як захист від впливу зниження попиту на певний товар.
5. Диверсифікація як поштовх до підвищення рівня сукупного сімейного доходу сільськогосподарських товаровиробників. [7].

Розглядаючи перспективи диверсифікації виробничої діяльності вітчизняних фермерських господарств, враховуючи досвід країн Європейського Союзу, необхідно відзначити, що активізація даних процесів стимулюватиме розвиток інших галузей сільськогосподарського виробництва, що не були об'єктом підприємницької діяльності фермерів

(садівництво, городництво, птахівництво тощо), а також сприятиме підвищенню рівня інфраструктурного та інформаційного забезпечення функціонування вітчизняного фермерства в економічному і соціальному аспектах.

Світовий досвід показує, що основу аграрного сектору країн з розвинутою ринковою економікою становлять сімейні ферми. Результати дослідження, проведеного в 93 країнах світу, говорять про те, що з понад 570 млн ферм більше 500 млн належать саме сім'ям. На сімейні ферми припадає не менше 56 % виробленої сільгосппродукції. Такі господарства обробляють значну частку сільськогосподарських земель у світі: 83 % – у Північній і Центральній Америці, 68 % – у Європі, 85 % – в Азії, 62 % – в Африці. І тільки у Південній Америці ця частка становить 18 %[9].

Слід визнати, що ставка на сімейні ферми як на засіб стимулювання розвитку вітчизняних фермерських господарств є скоріше негативним, ніж позитивним прикладом, оскільки свідчить про суттєві проблеми, пов'язані із функціонуванням фермерства як складової аграрного підприємництва та зменшенням їхньої чисельності. Водночас, враховуючи реалії сьогодення, соціально-економічні проблеми, що постали перед сільськими територіями, необхідно намагатися максимально використовувати можливості для забезпечення конкурентоспроможного функціонування даного сегменту аграрного виробництва, зокрема, за рахунок надання статусу "фермерського господарства" аграріям, які, здійснюючи економічну діяльність на товарних засадах, довели самим фактом свого існування власну здатність відповідати вимогам агресивного конкурентного середовища.

Ефективний розвиток сімейних ферм, як одного з різновидів фермерських господарств є можливим лише за умов наявності системного науково обґрунтованого комплексу заходів державної політики, що базуватимуться на детальному вивченні природи даного сегменту аграрного підприємництва, його ресурсного потенціалу та специфіки динаміки функціонування і матимуть на меті, серед іншого, стимулювання аграріїв до

міжгосподарської інтеграційної співпраці. В іншому випадку зусилля урядовців щодо створення на базі фермерських господарств системи продовольчого забезпечення країни будуть марними.

Практичним прикладом проблем, які виникають в процесі створення на базі колгоспно-радгоспної системи сільськогосподарського виробництва ефективно діючого інституту фермерських господарств, є досвід Республіки Білорусь, де за сучасних умов розвиток фермерства є одним з актуальних напрямків Державної програми розвитку села. Водночас, незважаючи на постійну суттєву увагу з боку урядових інститутів та декларування про важливість розвитку фермерства, самі господарства виявилися неспроможними досягти суттєвих обсягів випуску сільськогосподарської продукції, а їхня питома вага у загальному обсязі сільськогосподарського виробництва становить близько 2%.

Як зазначає голова правління екологічної установи "Агро-Еко-Культура" С. Семенас, причинами незначної кількості фермерських господарств є проблеми з отриманням земельних угідь, низький рівень фінансової стабільності, а також недостатній рівень підтримки фермерів з боку держави. В якості причин ліквідації фермерських господарств виділяються наступні: недостатній рівень нормативно-правового забезпечення, недосконалість бюджетного та кредитного фінансування, низький рівень інвестиційної привабливості фермерських господарств, недостатній ступінь компетентності фермерів в сфері сучасних техніко-технологічних та організаційних методів ведення господарства, низький рівень матеріально-технічної бази та проблеми із використанням земельних ресурсів[10].

Таким чином ми бачимо, що питання підвищення професійно-кваліфікаційного рівня осіб, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції на засадах фермерства, оформилося за сучасних умов як нагальна потреба, перш за все для країн пострадянського простору, де трансформація майнових та економічних відносин в аграрному

сектору відбувалася певною мірою хаотично. Основними факторами, що визначають специфіку природи даної проблеми та одночасно вказують на шляхи її вирішення, на нашу думку, є наступні.

1. Неготовність фермерів чітко сформулювати власні вимоги щодо змістовної частини, а також форм і механізмів надання інформаційних послуг.

2. Низький рівень адаптації вітчизняної системи підготовки кадрів до сучасних умов функціонування аграрного сектору економіки.

3. Недостатній ступінь активності співпраці між регіональними науково-навчальними центрами та представниками аграрного підприємництва.

4. Відсутність належного ступеня інституціоналізації суб'єктів малого аграрного підприємництва, їхньої інтеграції у вирішення соціально-економічних питань розвитку галузі та розбудови сільських територій.

Як вже зазначалося, пасивна позиція значної частки суб'єктів малого бізнесу щодо консолідованого формування вимог у отриманні інформаційного продукту стає на заваді їхнього конкурентоспроможного функціонування, оскільки автоматично звужує потенційні напрями розвитку. Однак характер проблеми є набагато ширшим і обумовлений відсутністю реального інституційного наповнення формального статусу усієї системи малого аграрного підприємництва для переважної більшості країн пострадянського простору.

Національні об'єднання фермерських господарств позбавлені можливості фактично впливати на процес прийняття державних рішень в сфері аграрної політики, їхня власна ресурсна база як основа матеріально-технічної і фінансової підтримки членів є обмеженою. Також представники даних інтегрованих структур є досить апатичними в питаннях підготовки кадрів для ефективного функціонування власних господарств, що відповідно позначається на їхній перспективі.

Висновки. Вирішення проблем розвитку фермерських господарств передбачає не тільки обов'язкову участь державних інститутів, але й неодмінну організаційну активність з боку підприємницької спільноти. При цьому представники середнього та малого аграрного бізнесу мають не тільки виробляти та реалізовувати продукт, а й здійснювати активну міжгосподарську співпрацю, створювати об'єднання кооперативно-корпоративного типу з метою консолідації ресурсної бази та спільного вирішення соціальних та економічних питань. Невід'ємною умовою забезпечення конкурентоспроможного розвитку фермерських господарств у відповідності до вимог розвинених країн є активне використання інформаційних ресурсів як повноцінного засобу виробництва. Нажаль спільною проблемою малого аграрного підприємництва, що сформувалося на базі постколгоспної системи, до якої відноситься і вітчизняний аграрний сектор, є недостатній рівень інформаційного забезпечення, невідповідність системи підготовки кадрів та економічних реалій. Вирішення даного питання передбачає об'єднання зусиль як державних інституцій, так і регіональних науково-навчальних центрів, а також представників підприємницької спільноти.

Література

1. Баутин В.М. Инновационная роль аграрных вузов в развитии АПК/ В.М. Баутин//Економіка АПК. - 2011. -№4. - С.162-166. 21
2. Зінчук Т.О., Ткачук В.І. Теоретично-методологічні засади диверсифікації сільської економіки в контексті європейського досвіду/Т.О. Зінчук, В.І. Ткачук// Економіка АПК. – 2011. - №1. – С.27-34 77
3. Калиев Г.А. Меры по преодолению кризиса в агропромышленном комплексе Казахстана/Г.А. Калиев//Економіка АПК. – 2011. - №2. - С.112-125. 84
4. Кооперация по-испански: спасение средних и мелких производителей [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://prodmagazin.ru /2013/09/02/kooperatsiya-po-ispanski-spasenie-srednih-i-melkih-proizvoditeley/>. 97
5. Кулмаганбетова Д. Фермеров призвали объединяться в кооперативы [Електронний ресурс] / Д. Кулмаганбетова – Режим доступу: <https://informburo.kz/novosti/fermerov-prizvali-obedinyatsya-v-kooperativy-12606.html> 109
6. О сельскохозяйственных кооперативах: Закон Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 372-V [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32656089#pos=53;-299 141
7. Сельскохозяйственные кооперативы в Евразии [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/ Europe/documents/Events_2014/ECA2014/ECA_38_14_2_ru.pdf 180
8. Семейные фермерские хозяйства в Беларуси: поражения и достижения [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://greenbelarus.info/articles/04-02-2015/semeynye-fermerskie-hozyaystva-v-belarusi-porazheniya-i-dostizheniya> 181
9. Семейные фермерские хозяйства на 33-й Региональной конференции ФАО для Латинской Америки и Карибского бассейна [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.fao.org/family-farming-2014/news/news/details-press-room/ru/c/231802/> 182
10. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386с.

11. Яворська Т.І. Тенденції підтримки сільського господарства Польщі /Т.І. Яворська// Економіка АПК. – 2011. - №4.- С.166-172. 223с.
12. Diversifying farming businesses [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.gov.uk/guidance/diversifying-farming-businesses>
13. 'E-agriculture' could save EU farmers time and money [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/e-agriculture-could-save-eu-farmers-time-and-money/>
14. Gong X., Shang K. Issues in the Training Service Market: Peasant Household Labor Supply in China [Електронний ресурс] / X. Gong, K. Shang. - Режим доступу: <http://www.na-businesspress.com/ijcm/GongWeb.pdf>. 237
15. Hans Landstrom. Entrepreneurship, Competitiveness and Local Development: Frontiers in European Entrepreneurship Research. - Edward Elgar Publishing, 2007. - 296 p.

Yeremenko D.

Ph.D., associate professor

assistant professor of accounting and taxation

Taurian State Agrotechnical University

FOREIGN EXPERIENCE OF SUPPORT COMPETITIVE FARMS

Abstract. The article analyzes the peculiarities of foreign farms as part of the agricultural business. Checked unique character formation of domestic farming as part of agricultural production. Analyzes the current problems of farmers on the basis of foreign experience to solve them. Noted the important role of public institutions to ensure the effective functioning of small agricultural enterprise system by implementing legal and organizational measures to improve their competitiveness. It is claimed that one of the important outstanding issues is to diversify domestic production farms. There are the following aspects of the diversification of economic activities of farms, diversification as a process of weakening depending on the results of agricultural activity; diversification as part of raising the level of support for farmers; diversification as an indicator of rural development; diversification leads to the production of various commodities, goods, services and protection from the impact of lower demand for certain goods; Diversification as a shock to the increase of the total family income of agricultural producers. An essential prerequisite for the development of competitive farms in accordance with the developed countries is the active use of information resources as a valuable means of production. Unfortunately, a common problem of domestic small agricultural enterprise is insufficient information support system mismatch training and economic realities. Addressing this issue involves the joint efforts of both government institutions and regional scientific and educational centers, as well as representatives of business community.

Key words: farms, agricultural production, entrepreneurship, foreign experience.